

УДК 159.922

БАБАЯН Ю. О., МАТЕНКО Ю. О.

Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті проаналізовано й узагальнено погляди вчених на мотивацію до навчання молодших школярів. Представлено результати діагностики мотивів учіння молодших школярів.

Ключові слова: мотивація, мотив, мотиваційна сфера, мотивація учбової діяльності, молодший шкільний вік.

Мотивація є однією з фундаментальних проблем як вітчизняної, так і зарубіжної психології. Її значущість для розробки сучасної психології пов'язана з аналізом джерел активності людини, спонукальних сил її діяльності, поведінки. Відповідь на запитання, що спонукає людину до діяльності, який мотив, заради чого вона її здійснює, є основою її адекватної інтерпретації. У найзагальнішому плані мотив – це те, що визначає, стимулює, спонукає людину до здійснення якоїсь дії, включену до діяльності, що визначається цим мотивом.

Учбова діяльність через свою специфіку має об'єктивну складність, оскільки учень постійно освоює те, чого він раніше не знав, чим не володів, стикаючись при цьому, природно, з численними труднощами. Особливої гостроти ця проблема набуває у молодшому шкільному віці. Це пов'язано з тим, що молодший школяр тільки поринає в атмосферу шкільного життя, учбова діяльність висуває до нього такі вимоги, яких не було на попередніх етапах його розвитку. Тому, зустрічаючись з труднощами, не всі молодші школярі через свої особисті та інтелектуальні особливості здатні їх подолати, що і породжує різнопланові внутрішньо особисті протиріччя, які, як правило, дітьми не усвідомлюються. Правильна мотивація до навчання сприяє підвищенню рівня успішності.

У книжці «Серце віддаю дітям» В. О. Сухомлинський, звертаючись до вчителів, писав: «Не забувайте, що ґрунт, на якому будується ваша педагогічна майстерність, – у самій дитині, в її ставленні до знань і до вас, учителю. Це – бажання вчитися, натхнення, готовність до подолання труднощів. Дбайливо збагачуйте цей ґрунт, без нього немає школи» [7, с. 218].

Метою нашого дослідження є аналіз й узагальнення поглядів учених на явище мотивації; визначення особливостей мотивації учбової діяльності у молодшому шкільному віці.

Мотиваційному аспекту навчання уже порівняно давно приділяли велику увагу в психологі-

чній і педагогічній літературі (С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонт'єв, Л. І. Божович, О. Г. Ковальов, Г. С. Костюк, В. О. Сухомлинський, І. О. Синиця та ін.).

Починаючи з 30-х років ХХ ст. з'являються і виділяються спеціальні концепції мотивації. Однією з перших таких концепцій стала теорія мотивації, запропонована К. Левіном.

Згідно концепції О. М. Леонт'єва, мотиваційна сфера людини, як і інші її психологічні особливості, має свої джерела у практичній діяльності. У самій діяльності можна виявити ті складові, які відповідають елементам мотиваційної сфери, функціонально і генетично пов'язані з ними. Поведінці у цілому, наприклад, відповідають потреби людини. Таким чином, між структурою діяльності і будовою мотиваційної сфери людини існують відношення ізоморфізму, тобто взаємної відповідності [3].

Досліджуючи відношення школярів до навчання, Л. І. Божович встановила, що одним з найважливіших моментів, що розкривають психічну сутність цього, є та сукупність мотивів, яка визначає учбову діяльність школярів. Нею зроблено висновок про те, що проблема формування стійкості особистості є, передусім, проблемою становлення соціальних за своїм походженням і моральних за змістом мотивів поведінки. У дослідженнях, проведених під керівництвом Л. І. Божович, встановлено, що у дітей до 6 років виникає тяга до школи, бажання вчитися. Необхідно прагнути, щоб бажання вчитися стало основним мотивом, а вступ до школи виступав як умова реалізації першого. Дітей приваблює навчання як серйозна діяльність, яка приводить до певного результату. Батькам необхідно якомога більше уваги приділяти формуванню мотиваційної сфери, як шляху готовності до школи, розвитку пізнавальної потреби [1].

С. Л. Рубінштейн виділяє важливі складові мотивації діяльності, а саме: очікування успіху та передбачення перспективи. Він вважає, що оскільки мотивування пов'язано з предметом

діяльності, то мотивацію людини необхідно розглядати залежно від виду самої діяльності [6].

У теорії мотивації А. Маслоу відзначається прагнення індивіда до безперервного розвитку як провідний мотив. Мотиви визначаються потребами, які мають декілька рівнів: від біологічних потреб до потреб самоактуалізації. Поведінка залежить від потреб і здібностей, і визначається внутрішніми і зовнішніми мотивами [4].

Таким чином, серед зарубіжних і вітчизняних психологів існує декілька тлумачень сутності мотивів, їх усвідомленості, їх місця у структурі особистості.

Експериментальна робота по дослідженню особливостей мотивації молодших школярів проводилась на базі Летичівського НВК – ліцею №1 смт. Летичів Хмельницької області. Експериментальним став 2 клас у складі 29 осіб.

Для дослідження проводились такі методики:

Методика «Направленість на одержання знань» (розроблена Є. П. Ільїним та Н. А. Кудряковою) спрямована на виявлення у молодших школярів направленості на здобуття знань. Ця методика проводилася з дітьми у формі тестування. У зміст питань анкетування входили критерії спрямованості на отримання знань та мотивації до навчання.

Отже, після анкетування учні розподілилися за трьома рівнями, відносно направленості на одержання знань.

Таблиця 1
Розподіл учнів за рівнями мотивації на одержання знань

Рівень мотивації	Кількість учнів	Відсоток учнів, %
Високий	17	59
Середній	12	41
Низький	0	0

З цього можна зробити висновок, що більша половина учнів (59%) з високим рівнем мотивації і учбової активності. Учні добросовісно виконують доручення і вказівки вчителя. Вчитель є для них авторитетом. Менша частина учнів (41%) мають середній рівень мотивації до навчання. До школи ходять з мотивацією не на учбову діяльність.

Методика «Вивчення відношення до навчання» (розроблена Г. Н. Казанцевою) призначена для якісного аналізу мотивів навчання. Учнім було задано питання: «Чому ти, взагалі, навчаєшся?», і було запропоновано 15 тверджень. Учням мав обрати твердження, які найбільш правдиво відповідають його відповіді на питання (наприклад, «це мій борг»; «хочу бути грамот-

ним»; «хочу бути корисним громадянином»). Залежно від того, які твердження учень обрав, визначалась мотивація до навчання: зовнішня мотивація до навчання або внутрішня мотивація до навчання.

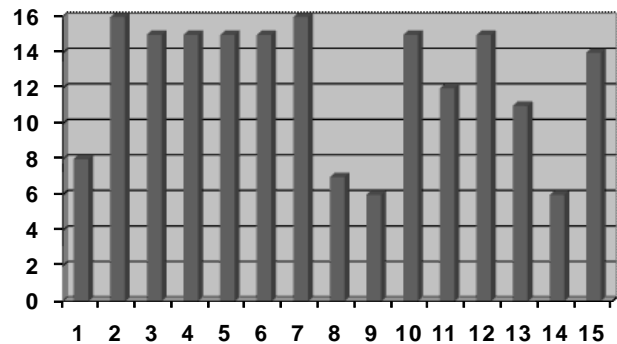

Рис. 1. Розподіл учнів за типами тверджень

З діаграми видно, що твердження 2 і 7 учні обирали найчастіше, а твердження 9 та 14 обирали найменше. Також проаналізувавши дані діаграми, ми дійшли до висновку, що в учнів переважає зовнішня мотивація до навчання – основана на заохоченнях, покараннях та інших видах стимуляції.

Ми можемо зробити висновок, що у класі навчається більша кількість дітей з високою мотивацією навчальної діяльності – високий пізнавальний мотив, прагнення найбільш успішно виконувати всі шкільні вимоги, що пред'являються, чітко слідує усім вказівкам учителя, добросовісний і відповідальний, сильно переживають, якщо отримують незадовільні оцінки; переважає направленість на отримання оцінок, а не знань; більш виражена зовнішня мотивація до навчання – заснована на заохоченнях, покараннях та інших видах стимуляції. Загалом можна зробити висновок, що діти до школи ходять охоче, прагнуть учитися, проте не прагнуть отримувати знання, роблять акцент на гарних оцінках і схваленні вчителем їх.

Методика «Визначення мотивів навчання» (розробка М. Р. Гінзбурга) призначена для виявлення найбільш характерних мотивів навчання молодших школярів. У методиці представлено такі мотиви: зовнішній, навчальний, ігровий, позиційний, соціальний, спрямованість на оцінку.

Розрізняють внутрішні або пізнавальні мотиви учіння, що характеризуються потребою в інтелектуальній активності, пізнавальним інтересом; і зовнішні або соціальні, котрі виявляються у бажанні займатися суспільно значущою діяльністю, у ставленні до вчителя як до представника суспільства, авторитет якого є бездоганним.

Сформованість пізнавального мотиву у дитини – це внутрішня позитивна спрямованість дитини на школу як на власне навчальний заклад – найважливіша передумова благополучного входження її у навчальну дійсність, тобто прийняття нею відповідних шкільних вимог і повноцінного включення у навчальний процес.

Обстеження проводилось строго індивідуально. В основу методики покладено принцип «персоніфікації» мотивів. Дитині зачитується оповідання, у якому кожний з мотивів сприймається як особистісна позиція одного з персонажів оповідання.

Після прочитання кожного абзацу (оповідання) перед дитиною викладається схематичний, відповідний до змісту малюнок, що слугує зовнішньою опорою для запам'ятовування. Малюнки повинні бути на окремих картках з картону (10x10 см). На зворотній стороні карток повинен бути зазначено номер абзацу з вказівкою відповідного мотиву: № 1 – зовнішній; № 2 – навчальний; № 3 – ігровий; № 4 – позиційний; № 5 – соціальний; № 6 – мотив оцінки.

Після прочитання оповідань психолог задає дитині такі запитання: Хто, по-твоєму, з них правий? Чому? З ким із них ти хотів би разом гратися? Чому? З ким із них ти хотів би разом вчитися? Чому?

Залежно від відповідей дитини визначається найбільш характерний для навчання мотив. Аналіз та інтерпретацію даних, отриманих за допомогою цієї методики, можна проводити за такими параметрами:

- 1) виявлені мотиви навчання («зовнішні», «навчальні», «ігрові», «позиційні», «соціальні», «оцінки»);
- 2) обґрунтованість вибору (аналіз відповідей дитини на запитання «Чому?»);
- 3) аналіз «відкидань» (відповіді на четверте питання). Найчастіше виявляються наступні комбінації мотивів:
 - стійке домінування «навчального» мотиву (всі три вибори);
 - стійке домінування «соціального» мотиву (всі три вибори);
 - стійке домінування мотиву-оцінки (всі три вибори);
 - сполучення «соціального» і «навчального» мотивів;
 - сполучення «соціального» і «навчального» мотивів або того й іншого мотиву з мотивом-оцінкою;
 - сполучення, що включають «позиційний» мотив (є присутнім хоча б в одному виборі).

Результати тестування молодших школярів представлено на рис. 2.

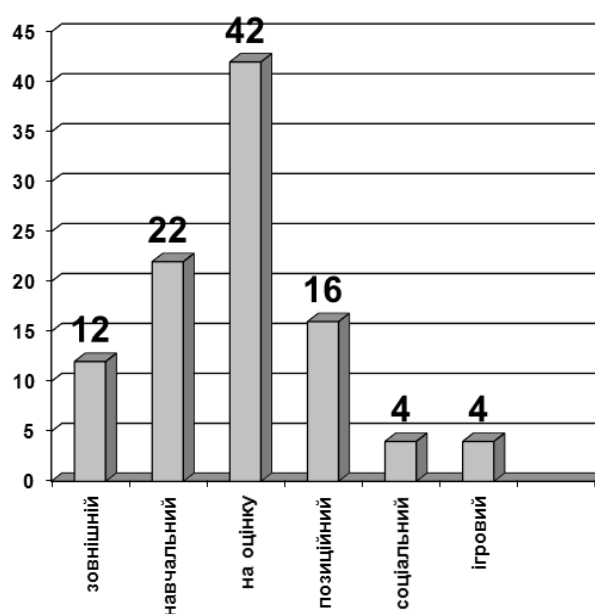

Рис. 2. Домінування мотивів у молодших школярів

З гістограми видно, що молодші школярі найчастіше обирають мотив оцінки – 42 %. Такі учні вчаться для того, щоб отримувати оцінку і тим самим задовольняти свої зовнішньо замотивовані потреби. Зовнішніми мотивами можуть виступати батьки, вчителі, однолітки, небажання гірше виглядати на фоні інших учнів, з точки зору оцінок.

Друге місце за рейтингом зайняв навчальний мотив, він набрав 22% виборів дітей. Характеризує направленість на здобуття знань. Такі учні замотивовані на учбову діяльність. Для таких школярів важливіше знання, вміння, накопичення досвіду, зацікавленість у навчанні. Низький процент виборів може свідчити про недостатню сформованість в учнів початкових класів потреби в пізнанні нового, розширенні здобутих знань.

Третє місце у позиційного мотиву, який пов'язаний з прагненням зайняти нове становище у стосунках з оточуючими – 16 % всіх досліджуваних.

Мало виражений соціальний мотив, заснований на розумінні суспільної необхідності навчання – лише 4 % вказали на нього.

Справжня мотиваційна готовність зумовлюється пізнавальною спрямованістю учня, яка розвивається на основі притаманної дітям допитливості, набуваючи характерних рис перших пізнавальних інтересів. Якщо ж пізнавальна активність несформована, дитину приваблюють різноманітні другорядні мотиви, пов'язані зі сприйняттям школи як місця для розваг, і дитина виявляється неспроможною взяти на себе обов'язки учня.

З отриманих даних робимо такі висновки, що у молодших школярів переважає мотив на оцінку – 42 %, що свідчить про те, що більшість дітей цікавляться оцінкою більше, ніж власне навчанням, тобто отриманням знань. Такі учні вчаться для того, щоб отримувати оцінку і тим самим задовольняти свої зовнішньо замотивовані потреби. Також присутній навчальний мотив до шкільного життя у 22% дітей молодшого шкільного віку, що свідчить про початковий рівень формування навчальної орієнтації. На третьому місці знаходиться позиційний мотив – 16 % дітей. Ці досліджувані характеризуються прагненням ходити і навчатися у школі для того, щоб зайняти нову позицію у стосунках з оточуючими. Зовнішній мотив, дія якого обумовлена відчуттям боргу, обов'язку перед батьками виявився у 12 % школярів.

Результати емпіричного дослідження дозволяють зробити висновок про те, що сформованість мотивації учбової діяльності молодших школярів знаходиться на недостатньо розвинутому рівні, а це, у свою чергу, ускладнює розвиток позитивної навчальної орієнтації.

У класі вчиться більша кількість дітей з високою мотивацією навчальної діяльності: високий пізнавальний мотив, прагнення найбільш успішно виконувати всі шкільні вимоги, що пред'являються, чітко слідує усім вказівкам учителя, добросовісний і відповідальний, сильно переживають, якщо отримують незадовільні оцінки.

Також переважає направленість на отримання оцінок, а не знань; більш виражена зовнішня мотивація до навчання, заснована на заохочен-

нях, покараннях та інших видах стимуляції. Такий рівень мотивації навчання може призвести до значних труднощів у навчанні, відносинах з учителями та оточуючими.

Підводячи підсумок, можемо сказати, що формування мотивів навчання і позитивного відношення до школи є однією з найважливіших задач педагогічного колективу і сім'ї у підготовці дітей до школи. Як зауважила Л. І. Божович, найбільш значущим для успішності у навчанні є розвиток мотиваційної сфери дитини, яку потрібно формувати й удосконалювати спільними зусиллями з батьками, педагогами та вихователями [1].

Перспективи подальших досліджень відкривають можливість для інтеграції існуючих теоретичних підходів до розуміння умов розвитку мотиваційної сфери молодших школярів у процесі учбової діяльності.

Список використаних джерел

1. Божович Л. И. Проблемы развития мотивационной сферы ребенка // Изучение мотивации поведения детей и подростков / Под ред. Л. И. Божович, Л. В. Благоннадежиной. — М. : Просвещение, 1972. — 744 с.
2. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. — СПб. : Питер, 2000. - 446 с.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. — М. : Педагогика, 1975. — 244 с.
4. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. — СПб. : Питер, 2002. — 480 с.
5. Матюхина М. В. Мотивация учения младших школьников / М. В. Матюхина. — М. : Педагогика, 2008. — 210 с.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — СПб: Питер, 2001. — 592 с.
7. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. — К: Радянська школа, 1974. — 288 с.

БАБАЯН Ю. А., МАТЕНКО Ю. А.

ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВАЦИОННОЙ СФЕРЫ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

В статье проанализировано и обобщено взгляды ученых на мотивацию к обучению младших школьников. Представлены результаты диагностики мотивов учения младших школьников.

Ключевые слова: мотивация, мотив, мотивационная сфера, мотивация учебной деятельности, младший школьный возраст.

BABAYAN J. A., MATENKO J. A.

FORMATION MOTIVATIONAL SPHERE IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN

The article presents theoretical analysis and generalization of scientific view on the problem of motivation to study the younger students. The results of diagnostics of motives younger students.

Keywords: motivation, motive, motivational sphere, motivation of educational activity, younger school age.

Стаття надійшла до редколегії 07.02.2014 року.